

„СТАРИЯТ БРЯСТ“ от семето до вечността

Най-известният бряст в България се намира в центъра на град Сливен. Пазителят на града, победителят в конкурса „Дърво с корен“ 2013 г. е любимо дърво на десетки поколения сливналии.

Малцина могат да си представят, че едно толкова голямо дърво е тръгнало от малко семе, с големина няколко милиметра, дохвърчало преди повече от хиляда години от съседни негови братя, които са били част от небезизвестната **Велика Българска Гора** /*Magna Silva Bulgarica*/. Тази гора е описана през вековете от много пътешественици преминали през България, като рядко явление за Европа. Естествени гори от дъб, бряст, ясен, явор и други широколистни дървета, по цялата южна България, по долините на Марица и Тунджа, са били местообитание и за не малко животински видове, които в днешна България вече са изчезнали. Великата Българска гора е била най-голямата по площ гора в Южна Европа, хиляди хектари с горска растителност вместо огромни обработваеми ниви в днешни дни.

Стари дъбове и брястове в момента са останали на много малко места – около гр. Павел баня, с. Юлиево, с. Самуилово, с. Тулово, с. Дъбово и др., като това са единични или групи дървета, които заради засушаванията през последните години ще доведат и до леталния им край. Начало на унищожаването на гората се поставя в периода XV - XVIII век, когато се изсичат 30 % от площта ѝ. Остатъците от нея се унищожават през последните 150 години на три етапа:

От Кримската война до Освобождението Хиляди български семейства се прехранват и замогват с дърводобив и отглеждане на кози и овце. Отглеждането на животни в големи мащаби води до изсичане и опожаряване на горите за увеличаване на пасища.

От началото на 20 век, до средата му започва вторият етап - горите се изсичат от предприемачи, подкрепяни от властта. Освобождават се огромни площи за селскостопанско обработване на земята – производство на зърнени и други култури. Огромни дъбове и брястове са събаряни, за да преминават трактори за обработка на културите и икономическия растеж на човечеството.

Днес присъстваме на третия етап на унищожаването на горите - безогледно изсичане за натрупване на бързи печалби от предприемачи и фирми, под покровителството или мълчаливото съгласие на държавните структури. Отсичане изцяло на малко останали дървета по полето по законен или незаконен път, което довежда до пълното унищожаване на старите кории по поречието на река Тунджа. Не на последно място са климатичните промени, които причиняват множество гъбични и насекомни увреждания на дърветата, в последствие суховършия и цялостно съхнене на индивидите.

Тежка е била участта на братята на сливения стар бряст, за това в момента той е единично дърво в центъра на града. За щастие при него съдбата се е усмихнала и е започнала консервация за неговото запазване като природен феномен. Последната е направена 2004 г., за да се спрат евентуалните гнилостни процеси или развъждане на микроорганизми. Кухините са запълнени с укрепителен пълнеж, като са оставени и отвори за естествена вентилация.

Биологични особености на „Стария бряст”

Дървото със символичното заглавие „Стар бряст” е от вида **Полски бряст** /*Ulmus minor*/ - широколистно листопадно дърво с добре развита коренова система. В България полският бряст се среща в районите до 1000 м надморска височина. Полският бряст е влаголюбив вид и расте предимно на по-плодородни почви близо до водни басейни. Растението има дебел ствол и добре развита корона. Короната на полския бряст е добре оформена и плътна, а дървото достига на височина до 35-37 метра.

Дървото има сиво-кафява на цвят кора като клоните на възраст над 1-2 години са силно напукани и са с образувани плочки с правоъгълна форма. По-младите клони са покрити с гладка и тънка кора, която понякога е покрита с бели власинки. Листата на полския бряст са прости и с яйцевидна форма. Листата са твърди и грапави, а ръбът им е силно назъбен. Характерно за листата на полския бряст е, че те са несиметрични спрямо главната жила на листната петура. Листата на растението лесно се разпознават, тъй като лявата и дясната страна на листото не са еднакво развити. Листната петура разполага с 8-10 двойки странични жилки като те и техните разклонения завършват в зъбчетата на ръба на листото.

Полският бряст цъфти през ранната пролет, преди да се появят неговите листа. Цветовете на растението са двуполови и са събрани в съцветия. Цветовете са изградени от сростнат околоцветник, който е съставен от няколко дяла. Околоцветникът е тъмночервен на цвят. Във вътрешността на цвета се намират 4-5 тичинки и плодник с двуделно близалце.

Плодовете на растението се образуват след прецъфтяването на цветовете в началото на лятото. Плодовете са сухи и кухи и по форма наподобяват орех. От външната страна на плода има образувания, които помагат на плодовете лесно да бъдат пренесени от вятъра.

Брястовете по света и у нас – наука, симбиоза и вдъхновение

извадка от книгата „Духът на дърветата /*The spirit of trees*”, Фред Хагенедер

Бряст /*Ulmus*/ е род покритосеменни растения от семейство Брястови /*Ulmaceae*/. Включва между 30 и 40 вида дървета, разпространени в диворастващо състояние в Северното полукълбо от Сибир до Индонезия и от Мексико до Япония. Разграничението между отделните видове е спорно, поради лесната им хибридизация и наличието на голям брой местни вариации. В България се срещат три вида: бял бряст /*Ulmus laevis*/, полски бряст /*Ulmus minor*/ и планински бряст /*Ulmus glabra*/.

Брястовете са се появили преди около 40 милиона години и обхващат няколко десетки вида. Брястовете са главно широколистни дървета, цъфтящи в ранна пролет, преди появата на листа и плодоносеци в края на пролетта – началото на лятото. Височината на дърветата, понякога достига 40 м и диаметъра на стъблото - 2 м. Те са непретенциозни, добре понасят подрязване, устойчиви са на суша и много видове са студоустойчиви. Размножаването става с коренови израстъци или семена. Короната е с широк, закръглен или сферичен връх, някои видове растат като храсти. Клоните са без тръни и бодли, с тънки израстъци по основните дебели клони. В ранна възраст растат бързо. Продължителността на живота им е 80-120 години (поякога до няколкостотин години). Брястовете често се използват в озеленяването на селища.

Дървесината на бряста се характеризира със здравина и вискозитет и е лесна за обработване, използва се в мебелната промишленост и строителството. Известна е находка на датски лък, направен от бряст на 8 000 г., който е стоял в блато. Младите издънки се използват за храна на животни (листа и кора). Брястовете играят важна роля при озеленяването на големите и малките градове, както и при защитните насаждения.

Брястовете се нападат от много насекоми, особено листояди и корояди. Един от тях-големия брястов беловинояд пренася широкоизвестната холандска болест /трахеомикоза/, която е масово разпространена навсякъде, където има бряст по земното кълбо. Болестта е наблюдавана за пръв път в Северна Франция 1919 г., и е описана от холандски фитопатолози. По-късно тя се разпространила в цяла Европа. В България е установена през 1936 г. Пренесена е и в САЩ чрез брястови трупи за фурнир. Напада всички европейски и американски брястове. Причинител на болестта е патогенна гъба *Ceratocystis ulmi* (Buism.) Mor./

20-ти век е свидетел на масивно влошаване на популацията на бряста в световен мащаб. Холандската болест в сегашната ѝ форма причинява загубата на между 10 и 40 % от брястовете в различни европейски държави. Към 60-те се появява втора много по-разрушителна епидемия /инвазия/, която достига своя връх през 90-те и убива голям брой зрели индивиди. Болестта все още се среща в райони на Шотландия и Ирландия, също в Канада, Азия и Нова Зеландия.

Проучванията показват, че докато гъбата *Ophiostoma ulmi* е причинила първата епидемия, втората е от малко по-различен вид – *Ophiostoma novo-ulmi*. Също като своят предшественик, този силно агресивен патоген се разпространява от бръмбар корояд *Scolytus scolytus*/. Преди крайната фаза на какавидата, бръмбара атакува разклоненията на младите клонки и инфектира дървото. Гъбата продуцира отпадъчен продукт сегано-ulmin, който фатално нарушава водният баланс на дървото /трахеомикоза/, което води до цялостно изсъхване на клоните. Инфектираното дърво заразено през пролетта може да загине същата година. Бръмбарът атакува само зрели дървета. С набиране на височина между 3 и 12 м кората на дърветата става по-привлекателна за корояда. Така новото поколение дървета бързо развиват нови огнища на болестта. Въпреки огромния брой от млади и полузрели видове, популацията на зрелите дървета е много ниска. Установено е, че планинския бряст се справя по-добре с инфекцията. През 1993г. се появява трета гъбичка причиняваща холандска болест по бряста – *Ophiostoma himal-ulmi*/. Открита е в Хималаите – Западна Индия, също разпространена от бръмбара корояд, който се размножава в местният Хималайски бряст, но не причинява огромни щети. Световните учени през годините са търсели мерки и решение за справяне с болестта, но единствено са стигнали до създаване на устойчиви видове и форми на хибридни брястове.

Популацията на полския бряст в България е значително намалела през последните години както от биотични фактори – насекомни вредители и гъбични инфекции, така и абиотични /климатични/ промени – малко количество валежи, високи температури през годината, намалена влажност на почвата.

Лекуване

Кората на бряста е доказано с времето лекарство за кожа и кожни заболявания. Още Диоскорид /древен лекар/ през първи век след Христа е познавал нейното стягащо и лекуващо рани действие и я прилагал при хронични обриви, абсцеси и циреи. Свойствата на бряста като диуретик, средство за изпотпяване и за пречистване на кръвта са били използвани за лекуване на диария, вътрешни кръвоизливи, треска и за успокояване при подагра и ревматизъм.

Във връзка със сегашното екологично състояние на брястовата популация, кората не бива да се нарушава. Ако откриете семена от зрял индивид може да ги използвате като ги изпечете или поръсите с тях салата или супа.

Цветотерапевтичните капки на д-р Едуард Бах - Капките се използват за подпомагане на физическото състояние чрез възстановяване на емоционалното равновесие и баланс. Специално капките от цветовете на бряста помагат при внезапни чувства на неспособност, а също при болести на кръвоносните съдове, високо кръвно налягане и претовареност.

Традиции

Според Едас, първата човешка двойка е била създадена от две парчета дърво – мъжът от ясен, а жената от бряст.

В северните традиции бряста е бил особено важно „дърво пазител”, дори в Швеция през 19 в. той все още се е смятал за дърво пазител на стопанството /фермата/. В стара

Франция справедливостта била провъзгласявана под брястовете и там били провеждани важни заседания и срещи. В гр. Гизорс, на границата със северна Нормандия е имало огромен бряст под който кралете на Франция и дуковете на Нормандия са провеждали своите конференции, тъй като дървото е било достатъчно голямо да побере и двете свити. Това дърво е било отрязано от Крал Филипе Август, който е искал да прекрати взаимоотношенията си с династията Плантагенет. Той не е бил единственият, който се е почувствал заплашен от силното присъствие на старите брястови дървета и от всеобщото уважение, което пораждали. Различни закони са се опитвали да разпокъсат /прекъснат/ древното преклонение към бряста и другите дървета. Крал Едгар, християнски саксонски крал от 10 век, написал:

„Ние постановяваме, че всеки свещеник трябва да напредне в Християнството, като се забрани преклонението пред дърветата, гадаенето с мъртви /духове/, поличбите, омагьосването с песни и много други илюзии, които са свързани с практикуване в убежищата на брястовете, от което много са се отклонили от правият път и което не би трябвало да бъде така.”

Нещата постепенно са се променили. В продължение на 300 години бряст в Ричманд е бил познат като „*Бряста на Кралицата*”, посаден лично от Кралица Елизабет Първа. За съжаление причината за посаждането на дървото не е известна. В много райони брястовете са били важни за селското стопанство – както за фураж, така и за определяне на времето за посев.

Древните гърци и римляни са засаждали брястове по гробните места. Подобни действия са били открити по – късно в западната част на Европа. В Англия бряста се е използвал традиционно за изработката на ковчези.

В гръцката митология трите сестри нимфи, известни като Хесперида, които пазели златните ябълки, били трансформирани след смъртта си във върба, топола и бряст. В легендата за Орфей, героят оплаквал смъртта на любимата си Евридика и под звуците на неговата арфа около него израснала брястова гора. Когато се завърнал от Хадес /подземното кралство/, той седнал да си почине под един бряст, а всички растения и животни от гората кротко го заобиколили, омаяни от неговата музика.

Вдъхновение

Брястът винаги се появява по средата. Морфологично съчетава характеристики на меките и твърдите дървета; лекува кожата ни, която се явява като проводник между вътрешния и външния свят; и също като храносмилателния тракт, който вътрешно превръща физическите впечатления от отвън. В духовно отношение, брястът заема междинно положение между живите и мъртвите, погледнато през неговата връзка с погребалните практики; между човешкия и природен дух, като дърво пазител в Скандинавия; в Англия и Германия фолклорното наименование *elven* или *elfenholz* /елфско дърво/ се използва и за дървото бряст.

Тополата, трепетликата и брястът са управлявани от Меркурий. Брястът е прототип на комуникации и обмяна на информация. Дори и практическото използване на неговата дървесина – за колела на каруци и фургони, кораби, ковчези, и водни тръби - всичко това е свързано с транспорт – област представлявана от Меркурий.

Ако сме склонни да вярваме, че всичко във физическия свят отразява процесите в душата, можем да видим, че настоящият физически упадък на бряста върви успоредно със спада на готовността на човечеството да общува с други светове – предци, природната същност, растителното и животинско царство.

Пръскането с фунгициди или ГМО могат да излекуват симптомите на холандската болест по бряста, но не и причината. Ако имате бряст във вашата градина може да изпробвате един градинарски трик от Канада – бъзът има миризма, която е неприятна за повечето насекоми и за това може да го насадите около дървото.